

ДОСИЈЕ „ВУКОВАЦ”: ИСТРАЖИВАЊЕ У ВЕЗИ СА АКТУЕЛНИМ ПИТАЊИМА У ОЦЕЊИВАЊУ УЧЕНИКА²

Рад се бави дефинисањем актуелних проблема у оцењивању ученика, односно сагледавањем ставова наставника у вези са објективношћу оцењивања, њиховим положајем и аутономијом, појавом „инфлације вуковаца”, законским правима родитеља и ученика и најављеним изменама *Правилника о оцењивању*. Резултати истраживања показују да су наставници свесни постојања побројаних проблема, као и да су разлози таквог чињеничног стања вишеструки: самоиспуњавајуће пророчанство (енг. *self-displacing prophecy*), погрешна тумачења *Правилника о оцењивању*, сложеност природе поједних наставних предмета, односно спољашњи утицаји на сам ток оцењивања.

Кључне речи: *правилник о оцењивању, вуковац, аутономија наставника, критеријуми за оцењивање*

1. Уводна разматрања

Правилник о оцењивању ученика представља званични законски акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја, којим се „утврђују начин, поступак и критеријуми оцењивања успеха из појединачних наставних предмета и владања и друга питања од значаја за оцењивање ученика и одраслих у основном образовању и васпитању” (ПРАВИЛНИК 2013: 1). У школској пракси на територији Републике Србије тренутно су актуелна два правилника о оцењивању – *Правилник о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању* и *Правилник о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*. Оба правилника ступила су на снагу 2009. године, с тим што је први последњи пут допуњен 2013. године, а други 2015. године. Међутим, убрзани развој школства и промена услова рада у школи утицала је на појаву потребе „за другачијим, иновативним приступом у области оцењивања ученика” (ЈОВАНОВИЋ 2012:

¹ aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је написан у оквиру интерног пројекта Филозофског факултета у Нишу *Српски језик некад и сад: лингвистичка истраживања*, чији је руководилац проф. др Марина Јањић.

1), те је Министарство просвете, науке и технолошког развоја најавило измене и допуне актуелних правилника. Интересантно је да наставници и научна заједница немају увид у најављене измене, већ се о њима информишу из средстава јавног информисања путем непроверених вести, што за последицу има ширење псеудоприча о превеликој слободи ученика и ускраћеним правима наставника (БЛИЦ 2019).

У вези са претходно реченим, све чешће се помињу актуелни проблеми у оцењивању. Тако се међу наставницима и ученицима говори о појави дисбаланса између повећања броја одличних ученика (тзв. *вуковаца*) и све лошијим резултатима на пријемним испитима и завршним тестовима. Неретко се за такво чињенично стање оптужују Министарство просвете, науке и технолошког развоја, за које се тврди да својим изменама и допунама *Правилника о оцењивању* снижава критеријуме за оцењивање ученика³, али и да наставници необјективно оцењују ученике, повлађујући жељама самих ученика и њихових родитеља, стварајући на тај начин „културу поклањања оцена” и „инфлацију вуковаца”. Томас Шелинг наведену појаву назива „самоиспуњавајућим пророчанством” (енг. *self-displacing prophecy*) (ШЕЛИНГ 1978: 118), под којим се подразумева следећа ситуација: „Ако сви очекују да ће просек бити x , и сви желе да га надмаше, онда ће се x повећати кроз колективно деловање независно мотивисаних појединаца” (ВОСЕНАР 2015: 5). У вези са тим посебно је интересантно да нема свеобухватног истраживања, сем спорадичних студија случаја, које би дало могући одговор на питања: *Који су разлози повећаног број вуковаца у основним и средњим школама на територији Републике Србије?* и *Какво је мишљење наставника у вези са функционалношћу Правилника о оцењивању?* Да би се дао одговор на поменута питања, неопходно је ствари поставити на своје место и трезвено размислити о датом проблему, с обзиром на то да између повећања броја *вуковаца* и лошијих резултата на завршним тестовима нема рационалне везе.

Још један проблем који се искристалисао током времена у вези са оцењивањем јесте положај наставника у датом школском процесу. Наиме, свакодневно се чује (што од стране наставника, што од стране научне јавности) да наставници данас немају сувереност и аутономију коју су некада имали, те да зависе од својих колега (Одељенског већа), са једне стране, и својих ученика и њихових родитеља, са друге стране. Овај став произашао је из погрешног тумачења *Правилника о оцењивању*. Тако се, на пример, члан 17 *Правилника о оцењивању у средњем образовању и васпитању* („Закључну оцену из предмета утврђује одељенско веће на

³ Још једна примедба се упућује на рачун Министарства. Наиме, упозорења које Министарство упућује школама у случају пада просечне оцене у току школске године схватају се као опомена да наставници не смеју давати својим ученицима ниже оцене, што представља потпуно погрешну перцепцију чињеничног стања.

предлог предметног наставника”, стр. 7) тумачи као нарушавање суверености наставника. Међутим, ако се само мало боље размисли, овај члан није написан да би се наставникова улога унизила, већ да би се реалније сагледала постигнућа ученика, јер је врло могуће да ће више наставника, који чине Одељенско веће, потпуније сагледати школски рад и пропратне животне активности одређеног ученика. Ово је посебно важно с обзиром да се као најчешће грешке наставника истичу: неаргументовано оцењивање, кампањско оцењивање, тајност оцене, постојање *хало ефекта* и *прве импресије*, оцењивање у складу са тренутним расположењем, итд. (ИЛИЋ 2014: 25). Са друге стране, могућност да родитељи уложе жалбу на дату оцену, схвата се као узнемиравање, „мешање у посао” и вршење притисака на наставника. Но, ову могућност родитеља (и ученика) не треба поистоветити са стварним притисцима ради повећања оцене на крају школске године, са којима се сваки наставник бар једном сусрео и који попримају размере *мобинга*.

У циљу формирања шире слике о актуелним проблемима оцењивања у школској пракси, неопходно је спровести истраживање. Стога овај рад даје могуће одговоре на постављена питања. Подељен је у шест поглавља: уводна разматрања, методологија истраживања са јасно дефинисаним предметом, циљем и задацима истраживања, анализа добијених резултата са дискусијом и закључне напомене и списак коришћене литературе.

2. Методологија истраживања

2.1. Предмет, циљ и задаци истраживања

Оцењивање ученика представља једну од најсложенијих методичких (и педагошких) активности наставника у току школске године. „Оцењивање се не може свести само на меру знања које ученик показује приликом усмене или писмене провере” (ЈАЊИЋ, ЧУТУРА 2011: 90), већ се у обзир узима широк спектар критеријума за доношење коначне одлуке о оцени ученика.⁴ Поступак оцењивања уређује се *Правилником о оцењивању*, који обухвата бројне критеријуме: врсту, обим и ниво знања, умења и вештина, активност и ангажовање ученика, његове афинитете, свеукупно понашање ученика, итд.). Међутим, постоје бројне потешкоће са којима се наставници сусрећу приликом оцењивања ученика. Време-

⁴ „Оценјивање” представља „mikro element nastave, tog složenog procesa u kome svi elementi, etape (pripremanje, obrada novih sadržaja, vežbanja, ponavljanja i proveravanja) svaki svojom saznavno-logičkom, psihološkom, materijalno-tehničkom, didaktičko-metodičkom i dr. komponentom, mora biti povezan u skladnu i jedinstvenu celinu (...)” (ГОЈКОВ 2003: 14).

ном су се искристалисале следеће: недостатак времена за оцењивање услед преобимности наставних програма, учење напамет, честе промене радног места услед забране запошљавања и немогућност бољег упознавања ученика, неадекватне реакције ученика и родитеља на добијене слабије оцене, стални приговори незадовољних родитеља који сматрају да њихово дете зна више од оцене коју је добило, незаинтересованост ученика да оцену поправе до последњег дана у току школске године, нередовно присуство на часовима, притисци са стране да се закључи виша оцена, итд. Ипак, један је посебно интересантан школској и широј јавности – очигледно увећање броја одличних ученика, тзв. *вуковаца*, из године у годину, при чему и сами наставници истичу да долази до спуштања критеријума приликом оцењивања ученика услед непридржавања одредаба поменутог *Правилника*. Стога је предмет овог истраживања испитивање ставова наставника у вези са поступцима у оцењивању, са циљем да се створи стварна слика о овој врсти школске праксе.

У складу са постављеним предметом истраживања, дефинисани су следећи истраживачки задаци:

- Испитати ставове наставника о корисности *Правилника о оцењивању* и његовим изменама и допунама.
- Проверити у којој мери се наставници придржавају одредаба поменутог *Правилника*.
- Сагледати положај наставника и њихову сувереност у доношењу закључних оцена.
- Направити попис критеријума које наставници узимају у разматрање приликом оцењивања ученика.
- Увидети разлоге који доводе до појаве великог броја *вуковаца*.

2.2. Корпус истраживања

Корпус који је анализиран за потребе овог истраживања чинили су одговори наставника, прикупљени уз помоћ специјално формираног упитника. Упитник је садржао тридесет и седам питања. Сва питања била су у вези са праксом оцењивања у основним и средњим школама. Упитник у форми електронског обрасца на Гугл-диску омогућио је прикупљање података путем интернета, односно Фејсбук-група, на којима су наставници најактивнији. У истраживању су учествовали предметни наставници и професори разредне наставе, са различитом дужином радног стажа. Анонимност упитника и могућност његовог самосталног попуњавања обезбедили су објективност прикупљених података.

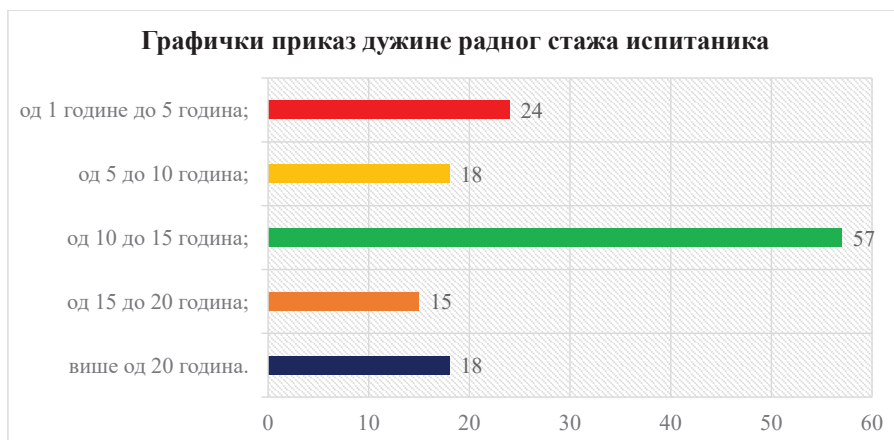
3. Анализа и дискусија дискусија

У истраживању је учествовало 132 наставника, од чега је 129 испитаника женског пола, а само 3 испитаника мушког пола. Међу испитаницима највише је оних који раде у основним школама на територији Републике Србије (93 испитаника), затим у средњим стручним школама (27 испитаника) и гимназијама (12 испитаника).

Графички приказ 1. Полна структура испитаника

Највећи број испитаника има радни стаж од 10 до 15 година (57 испитаника), дупло мањи број радни стаж од 1 године до 5 година (24 испитаника), док је најмање оних који имају радни стаж од 15 до 20 година (15 испитаника).

Графички приказ 2. Дужина радног стажа испитаника

Интересантан је податак да је међу 132 испитаника чак 108 професора српског језика и књижевности. Овај податак говори о њиховој заинтересованости да учествују у оваквој врсти истраживања, с обзиром да постојање три наставна подручја (језик, књижевност и култура изражавања) захтева посебан приступ питању оцењивања ученика, што се потврђује одговорима наставника да се као проблем јавља неусаглашеност оцена у рубрикама из језика и из књижевности.

Као што се и очекивало, сви наставници су упознати са законском обавезом образложења оцене пред целим одељењем, те је 117 наставника потврдило да увек образлаже оцену, док се само петнаесторо наставника изјаснило да то скоро увек чини. Према добијеним резултатима, наставници су се са *Правилником о оцењивању* упознали у школи, а о његовим изменама и допунама информишу се из средстава јавног информисања, због чега неретко долази до погрешних тумачења његових чланова. Највећи број наставника сматра да најављена промена одредаба у *Правилнику* доприноси повећању броја одличних ученика, кроз стварање ситуације за постизање „незаслуженог одличног успеха”, „због погрешног тумачења правилника од стране наставника и јавности” и кроз рушење суверености наставника променом битних одредаба, што је мишљење 81 наставника.

У вези са претходним, веома су занимљиви одговори наставника на два постављена проблема која се јављају у оцењивању. Тако је на први постављени проблем („Коју бисте оцену закључили ученику у следећој ситуацији? Ближи се крај школске године. Ученик има оцене: 4, 5 (писмени задатак), 3 (писмени задатак), 5 и просек оцена 4,25. На последњем контролном задатку добио је четворку (пета оцена) и реч је о веома културном детету⁵. Образложите одговор.”) шездесет и деветоро наставника (69) одговорило да би ученику закључило „петицу”, а шездесет и троје наставника (63) да би ученику закључило „четворку”. Посебно су занимљива образложења наставника који би ученику, у наведеној ситуацији, закључили „петицу”. Већина наставника из ове групе сматра да ученика који „није имао кикс” треба наградити и мотивисати за предстојећи рад и учење. Са друге стране, готово сви наставници који су ученику закључили „четворку” позвали су се на *Правилник о оцењивању*, према коме се у обзир узима аритметичка средина оцена, која је у овом случају 4,2, наглашавајући да то „што је ученик био културан” не треба да утиче на коначну оцену.

Феномен „културног/(не)културног ученика” посебно постаје занимљив при решавању другог постављеног проблема („Коју бисте оцену

⁵ Под *културним дететом* аутор овог рада подразумева ученика који је васпитан, а термин користи ради довођења у блискозначну везу са изразом *култура поклањања оцена*.

закључили ученику у следећој ситуацији? Ближи се крај школске године. Ученик има оцене: 4, 5 (писмени задатак), 3 (писмени задатак), 5 и просек оцена 4,25. На последњем контролном задатку добио је петицу (пета оцена) и реч је о веома некултурном детету. Образложите свој одговор.”). Наиме, чак 87 наставника би у датој ситуацији ученику закључило „петицу”, односно 45 наставника би закључило „четворку”. Овим се проблем вишеструко усложњава, с обзиром да је просек оцене „некултурног ученика” 4,4 и да би „петицу” закључио и добар део наставника, који се у претходној ситуацији „стриктно” држао *Правилника*. Ипак, има и оних наставника који би пре закључења највише оцене „још једном пропитали ученика”, „саставили полугодишњи тест” или „консултовали се са педагогом и другим наставником”. У вези са последњим, мишљење наставника о електронском дневнику и немогућности прегледа оцена својих колега је подељено – половина је мишљења да ова врста дневника обезбеђује праведније оцењивање избегавањем тзв. *хало ефекта*, док друга половина сматра да се ништа није променило у начину оцењивања.

Наставници признају да приликом оцењивања узимају у обзир специфичне ситуације, као што су болест, породични проблеми ученика, али и његов рад и залагање, афинитете, личност⁶ и понашање ученика, па чак и свеукупне могућности одељења, тежећи да заштите ученика и избегну очекивани „сукоб” са родитељима. Такође, на основу датих образложења оцена приметно је да наставници поменуће критеријуме већином користе за доношење закључне оцене, а не појединачних оцена у току школске године („Ученик је приликом усменог одговора задовољио минимална знања о књижевности средњег века и почецима словенске писмености, али није у стању да анализира ниједно дело.”; „Договорили смо се да прочиташ део романа за двојку. Подробно си искоментарисао део који си прочитао, али не можеш добити више од двојке. Постоји договор, а не знаш и шта се даље дешава са главним јунаком.”). Два наведена проблема најјасније описују потешкоће са којим се наставници сусрећу свакодневно приликом оцењивања ученика. Резултати овог мини-истраживања показују да се *Правилник о оцењивању* недоследно примењује у различитим ситуацијама. С тим у вези, приликом решавања два поменута проблема, већина наставника није поступила доследно. Чак ни дужина радног стажа не утиче на другачији начин оцењивања. „Некултуран ученик” је награђен, с обзиром да је аритиметичка средина његових оцена 4,4, што су неки наставници образложили чињеницом да ученик „напредује и постиже запаженије резултате”. „Културан ученик” је такође награђен,

⁶ Под личношћу ученика наставници подразумевају начин реаговања у случајевима када ученик добије слабију оцену, те посебно воде рачуна да га не демотивишу њеним уписивањем у дневник.

јер се већи број наставника одлучио за оцену 5, иако је аритметичка средина оцена много даља од границе 4,5. Из наведеног се може закључити да је један од разлога повећања броја одличних ученика управо појава недоследности у оцењивању и непридржавање *Правилника* у коме се изричито наглашава да се приликом оцењивања користи аритметичка средина оцена. Ипак, Јањић и Чутура наглашавају „да оцена коју добије један ученик није еквивалентна истој оцени коју добије други ученик” (ЈАЊИЋ, ЧУТУРА 2011: 96), што је у складу са поступањем наставника, које оправдавају тиме што праве разлике између две идентичне оцене (на пример, „петице”) сходно индивидуалним разликама ученика, називајући их „јаком оценом X”, односно „слабијом оценом X”. Другим речима, осим тражења аритметичке средине, наставници узимају шири спектар активности ученика (израда домаћих задатака, активност на часу, понашање у складу са културним нормама, интересовање и афинитете) ради доношења коначне оцене, водећи о њима детаљну евиденцију у својој педагошкој свесци, са тежњом ка пракси да оцену најпре потврде још једном активношћу ученика, пре него што је унесу у дневник. Такође, према добијеним подацима видљиво је да већина наставника (102 наставника) није имала искуство преиначавања оцена од стране одељенског већа, што говори о томе да наставници имају апсолутну контролу над оцењивањем ученика, што је у супротности са мишљењем јавности да је *Правилником* нарушена њихова сувереност у оцењивању. Ипак, на овако малом броју испитаника, број од 30 наставника, који су се „пожалнили” да имају искуства са преиначавањем оцене „у вишу”, представља још један разлог због кога се у пракси среће већи број „вуковаца”.⁷ Наиме, према пропратним коментарима наставника, Одељенско веће у највећем броју случајева ученицима преиначава оцену 4 (односно 3) у 5 („петицу”), и то обично чини „под спољним утицајем” на руководство школе и предметног наставника. Занимљиво је да половина наставника зна за случај школа из окружења у којима је наставницима изричито забрањено да дају ученицима ниже оцене, ради спречавања нарушења угледа школе и добијања опомена од стране Министарства.

4. Закључак

Актуелна питања и проблеми у оцењивању представљају предмет истраживања методичара наставе, научних посленика и запослених у Министарству просвете, науке и технолошког развоја. Питања објектив-

⁷ Занимљив је податак да 80% наставника „јединицу” доживљава као сопствени неуспех у раду са ученицима.

ности оцењивања, положаја и аутономије наставника, појаве „инфлације вуковаца” и права ученика и родитеља захтевају пажљив и рационалан приступ, ради доношења адекватних закључака и предлагања могућих решења. Аутор се у овом раду фокусира на испитивање ставова наставника у вези са побројаним актуелним питањима у оцењивању. Анализа добијених резултата на основу одговора 132 анкетираних наставника показује узроке стварних проблема са којима се наставници суочавају приликом оцењивања ученика.

Резултати показују да су наставници упознати са свим одредбама актуелног *Правилника о оцењивању ученика* у основним и средњим школама, али да утицај медија ствара искривљено мишљење да поминути правилник руши њихову сувереност, кроз прихватање увреженог мишљења да Министарство правилником ограничава њихову аутономију. Наставници изражавају жељу да учествују (путем својих представника) у изменама и допунама правилника, како би се избегле ситуације ширења погрешних тумачења, која се пласирају путем средстава јавног информисања.

Иако су свесни постојања проблема „поклањања оцена”, „инфлације вуковаца” и са тиме неусаглашених резултата на завршним испитима, наставници су решавањем две проблемске ситуације показали узроке настанка наведених проблема. Наиме, иако се у правилницима о оцењивању изричито наглашава да се оцена ученику не може умањити због односа ученика према ваннаставним активностима или непримереног понашања, наставници неједнако примењују критеријуме за оцењивање, узимајући у обзир понашање ученика у случају „културног ученика”, али не и „некултурног ученика”, односно повећањем оцене иако просечна оцена и једног и другог ученика не прелази границу за уписивање више оцене.

Добијени резултати још једном наглашавају да оцењивање представља сложено наставну активност, којој се мора приступити рационално, објективно и са много пажње. Посебно је интересантно да је међу 132 испитаника, чак 108 професора српског језика и књижевности, чиме се показује њихова заинтересованост за сталним усавршавањем у овој области, с обзиром на потешкоће у оцењивању које се јављају са постојањем три наставна подручја у оквиру једног школског предмета. Како размере овог рада нису дозволиле свеукупно сагледавање активности оцењивања, будућа истраживања би требало усмерити ка предлагању могућих решења за решавање актуелних проблема у оцењивању.

5. Цитирана литература

Извори

- БЛИЦ 2019: „Оцене, контролни, јединице”, Дневне новине *Блиц*, 15. март 2019. године.
- ПРАВИЛНИК 2013: *Правилник о оцењивању ученика у основном образовању и васпитању* (2013). *Службени гласник РС*, бр. 55/13. Београд: Министарство просвете науке и технолошког развоја.
- ПРАВИЛНИК 2015: *Правилник о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању* (2015). *Службени гласник РС*, бр. 68/15. Београд: Министарство просвете науке и технолошког развоја.

Литература

- ГОЈКОВ 2013: Gojkov, Svetlana (2013). *Dokimologija*. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
- ВОСЕНАР 2015: Vossenaar, Bianka (2015). *About the self-displacing prophecy*. Rotterdam: Erasmus University.
- ИЛИЋ 2014: Илић, Слађана (2014). *Оцењивање у наставном процесу*. Дипломски рад (ментор: др Душан Лазар). Нови Сад: Природно-математички факултет.
- ЈАЊИЋ, ЧУТУРА 2011: Јањић, Марина, Илијана Чутура (2011). „Школска докимологија у настави Српског језика и књижевности у пресеку традиционалног и модерног”. *Тематски међународни зборник: Учитељ у балканским културама*. Врање: Учитељски факултет у Врању, стр. 90-99.
- ЈОВАНОВИЋ 2012: Јовановић, М. (2012). „Иновативни приступи оцењивању ученика: препреке и изазови”. *Годишњак САО*, год. VIII. Београд: Српска академија образовања, стр. 271-288.
- ШЕЛИНГ 1978: Schelling, T. C. (1978). *Micromotives and Macrobehavior*. New York: W. W. Norton, Company.

Aleksandar M. Novaković

THE FILE "VUKOVAC": RESEARCH ABOUT ACTUAL ISSUES IN THE EVALUATION OF STUDENTS

The paper deals with the definition of current problems in assessing students, by examining the attitudes of teachers in relation to the objectivity of assessment, their position and autonomy, the phenomenon of "inflation of vukovac's",

the legal rights of parents and pupils, and the announced amendments to the Rules of Evaluation. The results of the research show that teachers are aware of the existence of problems, but that the reasons for such a factual situation are multiple: self-displacing prophecy, misinterpretation of the Rules of Evaluation, the complexity of the nature of certain subjects, or external influences on the course of the assessment.

Keywords: assessment policy, "vukovac", teacher autonomy, evaluation criteria

